

Henry Leeming

Jeszcze o wschodniostowiańskich polonizmach

Słownik rosyjskich polonizmów, opracowany przez Wiesława Witkowskiego, ma według moich obliczeń 7124 haseł, obficie ilustrujących ważną rolę języka polskiego we wzbogaceniu słownictwa rosyjskiego. Z wiadomości podanych we wstępie można wywnioskować, że około 20% tych materiałów zostało zaczerpniętych ze źródeł należących do epoki przedpiotrowskiej, czyli do okresu od XI do końca XVII wieku. Praca nie pretenduje do kompletności, jak sam autor przyznaje, ponieważ celowo pominięto pewne kategorie leksykologiczne, jak nazwy roślin, nazwy geograficzne, częściowo zaś dlatego, że pewne źródła były autorowi niedostępne.

Wśród takich źródeł dosyć ważne miejsce zajmuje moskiewska wersja Statutu Litewskiego r. 1588. Przedruk XVII-wiecznego rękopisu zredagował i wydał w r. 1926 I.I. Lappo¹. We wstępie redaktor zwraca uwagę na kilka faktów, które pomagają ustalić datę zabytku. Białoruski oryginał, wydany w Wilnie w r. 1589, musiał być dostępny w Moskwie zaraz potem; moskiewski kodeks prawny r. 1649, tak zwane *Sobornoje Ułożenje*, wykazuje ślady wpływów Statutu Litewskiego; wodne znaki wskazują na lata dwudzieste lub trzydzieste XVII wieku. Zatem można sądzić, że tłumaczenia dokonano przed r. 1640.

Materiał niżej podany, wzięty z tego źródła, możemy określić jako moskiewskie polonizmy białoruskiego przekazu, uznając przy tym, że niektóre z tych wyrazów mają pochodzenie czeskie, niemieckie czy też łacińskie. Dla celów tego artykułu rozróżniamy dwie kategorie leksykograficzne: A. wyrazy nie zaświadczone w słowniku Witkowskiego; B. wyrazy, które mają tam późniejszą chronologię.

Zebrałe przykłady bynajmniej nie wyczerpują całego materiału. Podajemy tu 35 wyrazów z kategorii A i 14 z kategorii B. Po hasłach grupy A podaję cytaty z rosyjskiego tłumaczenia i białoruskiego oryginału oraz dane leksykograficzne zaczerp-

¹ Praca ta, dostępna w białoruskiej Bibliotece im. Franciszka Skaryny, Londyn N 12, składa się z przedmowy (s. v-xxx) oraz transkrypcji rękopisu (rejestr: s. 1-32; tekst: s. 33-395). Przytoczone tu przykłady są tylko skromnym przyczynkiem do dalszych badań.

nięte ze słowników języka staropolskiego i XVI-wiecznego. W spisie wyrazów grupy B podają źródła i, w nawiasach, chronologię podaną w słowniku W. Witkowskiego.

A. Wyrazy nie zaświadczone w słowniku Witkowskiego

Źródła:

LSM	Lappo I.I., <i>Litovskij Statut v moskovskom perevodě-redakcii</i> , Jur'jev 1916.
LS	<i>Statut Vjalikaha Knjastva Litoŭskaha</i> 1588, Minsk 1989, s. 41–347.
SStP	<i>Słownik staropolski</i> , pod red. S. Urbańczyka, Wrocław 1953 –.
SXVI	<i>Słownik polszczyzny XVI wieku</i> , pod red. M.R. Mayenowej, Wrocław 1962 –.
PSDP	Reczek S., <i>Podręczny słownik dawnej polszczyzny</i> , Wrocław 1968.
W	Witkowski W., <i>Słownik rosyjskich polonizmów</i> , Kraków 1999.

Uwaga! W odsyłaczach do LSM i LS cyfry odnoszą się do rozdziału i artykułów rozdziału.

bělaja golova: ros. „jesli by kto uprjeknul čim bělaju golovu šljajtjanku” LSM 3/28; br. „gde by tež kto primovil kotoroj beloju golove šljaxance” LS 3/38; pol. *białagłowa* / *biała głowa* ‘kobieta’ SXVI II 92–95.

viž: ros. „s vižom, siirėč’, s pristavom getmanskim ěxat’” LSM 2/19; br. „z vižom getman’skim majet’ jexati” LS 2/19; pol. *widz* ‘sługa, posłaniec’, SStP X 112–3.

davnost’: ros. „s davnosti pozvan’ja do gradskogo suda” LSM 4/33; br. „z davnosti pozvan’ja do grodu” LS 4/33; pol. *dawność* ‘przedawnienie’ SStP II 38–40.

ekspektativa: ros. „o jekspektativax, siirėč’ o zdatocnyx listax” LSM 1/33; br. „o jekspektativax” LS 1/33; pol. *ekspektatywa* ‘przywilej otrzymany od króla, zapewniający nadanie jakiejś godności, urzędu albo majątku’ SXVI VI 540.

želėznyj list: ros. „o želėznyx listax, siirėč’ o tarxannyx gramotax” LSM 1/27; br. „o želėznyx listex” LS 1/27; pol. *żelazny list* SXVI XII 277, s.v. ‘list’.

zagraničnik: ros. „zagraničnikov Velikogo Knjazstva Litovskogo” LSM 1/1; br. „čużozemcy zagraničniki Velikogo knjażstva Litovskogo” LS 1/1; pol. *zagraničnik*, Linde.

karat’: ros. „karat’, sirėč’ nakazan’je učinit’” LSM 1/2, „karat’, siirėč’ kaznit’” LSM 1/3; pol. *karać* SStP III 240–243.

głejt: ros. „głejtu, siirėč’ listu našemu” LSM 1/13; „głejt naš” LS 1/13; pol. *głejt* ‘zabezpieczenie komuś pobytu lub przejścia listem żelaznym lub konwojem’ SStP II 414.

laska: ros. „dostoin budet laski našej gosudar’skoj” LSM 1/4; br. „tot majet’ lasku našu gospodarskuju meti” LS 1/4; pol. *laska* SStP IV 98–100.

lesničij: ros. „lesničix” LSM 4/67; br. „lesničix” LS 4/67; pol. *leśniczy* SXVI XII 154 (r. 1565).

lixva: ros. „lixvoju, siirëč’ rostom, život” LSM 3/24; br. „lifoju se bavjat” LS 3/24; pol. *lichwa / lifa*, SStP IV 41–42.

milost’: ros. „za korolja jego milosti Žigimonta” LSM 3/43; br. „za Korolja jego milosti Žigimonta” LS 3/43; pol. *miłość* (jako tytuł grzecznościowy), SStP IV 264–265.

nažzd: ros. „o nažzdax” LSM 2/18; br. „najezdy” LS 2/18; pol. *najazd* ‘zbrojna napaść’ SStP V 46.

nedoroslyj: „nedoroslymi” LSM 5/11; br. „deti nedoroslyje” LS 6/8; pol. *niedorosly* SXVI XVII 255.

neosěl’ij: ros. „kto neosěl’ij” LSM 1/26, „neoselyj, siirëč’ bezmžstnoj i bezvotčinnij” LSM 7/31; br. „o otpovednikox neoselyx” LS 1/26, „kto neoselyj” LS 7/31; pol. *nieosiadly* SXVI XVII 457.

nestan’je: ros. „o prigovorex ili skaskax dlja nestan’ja storon” LSM 4/30; br. „o skazan’ju za nestan’jem” LS 4/30; pol. *niestanie* ‘niestawienie się w sądzie w wyznaczonym terminie’, SXVI XVIII 81.

nešljaxtjanka: ros. „jesli by šljaxtič’ nešljaxtjanku ponjal” LSM 3/20; br. „o ponjat’ju čerez šljaxtiča nešljaxtjanki” LS 3/20; pol. *nieszlachcianka* SXVI XVIII 122.

nešljaxtič’: ros. „nazval nešljaxtičem” LSM 3/19; br. „jestli by xto komu rek, žeby ne byl šljaxtičem” LS 3/19; pol. *nieślachcic* (war. -sz-), SXVI XVIII 122.

nočleg: ros. „na nočlegax” LSM 2/23; br. „na nočlegox” LS 2/23; pol. *nocleg* ‘wypoczynek nocny poza domem, też miejsce tego wypoczynku’, SStP V 287.

oboz: ros. „v oboze” LSM 2/21; br. „v oboze” LS 2/21; pol. *obóz* SXVI XIX 310–314.

obyčaj: ros. „kakim ni bud’ obyčajem” LSM 1/1; br. „jakim kol’vek obyčajem” LS 1/1; pol. *obyczaj* SXVI XIX 492–514.

pamjatnoje: ros. „o peresudax i pamjatnom v ymën’jax knjaženeckix” LSM 4/14; br. „o peresudex i pametnom v imen’jax knjažskix” LS 4/14; pol. *pamiętne* ‘opłata na rzecz sądu, uiszczana przez stronę wygrywającą’, SStP VI 15–16.

peresud: ros. „o peresudax i pamjatnom v ymën’jax knjaženeckix” LSM 4/14; br. „o peresudex i pametnom v imen’jax knjažskix” LS 4/14; pol. *przysąd* ‘opłata na rzecz sędziego, uiszczana przez stronę wygrywającą’, SStP VII 141–2.

podvoda: ros. „svobodnyx činim ot podatej novyx i ot podvod” LSM 3/29; br. „o vyzvolen’je ot oplatov novyx, ot podvod” LS 3/29; pol. *podvoda / podwod* ‘povinnosć dostarczania środków transportu’, SStP VI 281–2.

podsudok: ros. „o bezčest’jax i oberegan’ju sud’jam i podsudkam i pisarem zemskim” LSM 4/7; br. „o bezpečnosti sudii, podsudka i pisara zemskix” LS 4/7; pol. *podśudek* ‘urzędnik w sądzie ziemskim, zastępca sędziego’ SStP VI 275.

pozvan’je: ros. „o davnosti pozvan’ja do gradskogo suda” LSM 4/33; br. „o davnosti pozvan’ja do grodu” LS 4/33; pol. *pozwanie* ‘wezwanie kogoś do sądu na wniosek powoda’, SStP VI 551.

pozov: ros. „po nego pozvy, siirěč' gramoty za vislymi pečat'mi, po gorodam na vorotex pribivat' i pri kostelax" LSM 1/9; br. „a po neoselogo pozov takij vydanyj majet, byti u bram zamkovyx i mestskix i pri kostelax" LS 1/9; pol. *pozew* 'wezwanie do stawienia się w sądzie skierowane do pozwanego na wniosek powoda', SStP VI 540–41.

potvorca: ros. „o potvorcox², to jest, o poklepnikax" LSM 4/105; br. „o potvorcox" LS 4/105; pol. *potwarca* 'ten, kto rzuca na kogoś potwarz, bezpodstawne zarzuty', SStP VI 503.

promolčan'je: ros. „o davnom neiskan'ju, promolčan'ju pridanogo" LSM 5/4; br. „o davnosti promolčan'ja posagu" LS 5/4; pol. *przemilczeć* 'nie zabrać głosu, silentio aliquid praeterire', SStP VII 151.

reč' pospolitaja: ros. „protiv nas, gosudarja, i reči pospolitoj" LSM 1/4; br. „protiv nam, gospodaru, i reči pospolitoj" LS 1/3; pol. *Rzecz Pospolita*.

rozvod: ros. „o rozvodex muža z ženojo" LSM 5/20; br. „o rozvodex malžen'skix" LS 5/20; pol. *rozwodny* 'dotyczący rozvodu' SStP VIII 27–28 (rzeczownik tu nie zaświadczony).

stanovničij: ros. „stanovničije, siirěč' okol'ničije" LSM 3/49; br. „stanovničije naši" LS 3/49; pol. *stanownicz* 'kwatermistrz' PSDP 469.

xorugovnyj: ros. „panov xorugovnyx" LSM 1/1; br. „panov xorugovnyx" LS 1/1; pol. *chorągiewny* 'rycerz, komu powierzono obronę chorągwi' SStP I 246, por. semantycznie i frazeologicznie bliższy *chorohewny pan* 'dostojnik ziemski (z czeskiego *horúhevny pán*) SXVI III 293 (1x: Rej, 1561). Dalsze badanie pokaże, czy to jest bohemizm w polskim, a więc polonizm w białoruskim i rosyjskim, czy rutenizm w polskim i rosyjskim.

čużezemec: ros. „čużezemcov, zagraničnikov" LSM 1/1; br. „čużezemcy zagraničniki" LS 1/1; pol. *cudzoziemiec*, SStP I 336–7.

šablja: ros. „s takim ruž'jem ... po ulicam ne xodil, okromě s šabljeju" LSM 1/10; br. „po mestu ... xoditi ...z žadnoju inoju strelboju okrom meča, korda, šabli, špady" LS 1/10; pol. *szabla* 'broń ręczna o jednosiecznej główki' SStP VIII 526–7.

škrutinium: ros. „škrutinium činit', siirěč' obyskivat'" LSM 11/60, „o vyslan'ju ... na škrutinium, sireč' dlja obyskov" LSM 11/62; br. „škrutinium majet' byt' čineno" LS 11/61, „xto na škrutinium majet' vyjezdžati" LS 11/62; pol. *skrutynium* / *s=krutynium*, Linde.

B. Wyrazy o wcześniejszej chronologii

arenda: LSM 4/51, LS 4/51 (W: 1665); **arendovat':** LSM 4/51, LS 4/51 (W: pol. 17 w.); **gospada** 'karczma': LSM 4/52, LS 4/52 (W: 18 w.); **komisariskij:** LSM 4/7, LS 4/7 (W: 1660); **neučivij** LSM 3/28, LS 3/28 (W: 1731); **revizorskij:** LSM 4/82, LS 4/82 (W: *revizor*, 1715); **rozdel** 'odcinek tekstu': „rozdel, sireč' stat'ja"

² Tak w rejestrze; w tekście *potvarcax*.

LSM 1, LS często (W: *razdel* 'rozdział w książce', 1670); *sejmik* LSM 3/6, *sojmik* LS 3/6 (W: 1684); *sejmovyj*: LSM 2/2, *sojmovyj* LS 2/2 (W:1678); *statut* „v sem že statute, sireč' v sudebnike” LSM 1/1, „v tom že statute” LS 1/1 (W: 1655).

On the Polish borrowing in Russian

Abstract

The article presents approximately 50 lexical borrowings from Polish in the Moscow version of *the Lithuanian Statute* (1588) preserved in its 18th-century manuscript translation. Thus the author completes *Słownik rosyjskich polonizmów* (1999) by W. Witkowski. Among the presented 49 lexemes, 35 were not entered in Witkowski's dictionary and 14 were given a later chronological date.

